

7. De natuur als randvoorwaarde

Voordracht in de cyclus 'Natuur en mens', Wageningen Universiteit, voorjaar 1983

P.J. Schroevers

Randvoorwaarde voor wat?

Misschien zijn er lezers die zich aan de titel van dit artikel wat gestoord hebben. "Randvoorwaarde voor wat?" zullen ze zich hebben afgevraagd. "Wat heeft het voor zin om voorwaarden te gaan stellen, als we niet eens weten waar we naar toe willen?"

Ze hebben gelijk, deze mensen. Maar misschien is juist de twijfel daaraan wel de reden dat de titel zo vaag is gehouden. Want weten we wel, waar we naar toe willen? Zou ook die vraag niet aan de orde moeten worden gesteld? Misschien bedenkt de lezer zelf wel een invulling voor de titel: 'Randvoorwaarde voor menselijk geluk' bijvoorbeeld. In feite is dat de enige juiste invulling, want daar gaat het ons om, als we naar de toekomst willen kijken. Maar ze is niet erg handzaam, we kunnen er niet zo veel mee.

- *'Randvoorwaarde voor het landschap van de toekomst'* – dat klinkt al heel wat specifieker. We mogen ervan uitgaan, dat onder de lezers veel werkzame of potentiële natuurbeschermers zijn: mensen die zich betrokken voelen bij de rijkdom van de natuur: de barmsijsjes en de klokjesgentianen om het zo maar eens uit te drukken – en die daarvoor in de bres willen springen. Het is een ethische of een esthetische motivatie die erg veel met menselijk geluk te maken heeft.
- *'Randvoorwaarde voor de economie van de toekomst'*; dat zou ook een heel praktische invulling kunnen zijn. Het is er dan een voor de marxisten onder ons, om ze voor het gemak maar even zo samen te vatten. Dat zijn dan diegenen die vinden, dat de maatschappelijke structuren op de helling moeten, als je verstandig met de toekomst om wilt gaan. Ook dit is een terechte invulling. Een economie die niet wortelt in de kansen die de natuur ons biedt, die is gedoemd om te verdwijnen, die tast zijn eigen bestaansmogelijkheden aan.
- *'Randvoorwaarde voor overleven'*. Dit is misschien de meest vergaande invulling in een van onheil bezwangerde tijd. De uitbuiting van de natuur vormt een wezenlijke bedreiging voor de komende generaties en ze valt bovendien niet los te denken van de andere grote bedreigingen als bewapening, derde-wereldproblematiek en stagnerende economie. Misschien vormt de inpassing van ons bestaan in ecologische uitgangspunten wel de enige strohalm waaraan we ons

kunnen vastgrijpen voordat we in negatief doemdenken vervallen. Er is zeker reden om zo te denken.

Het zou van oogkleppen getuigen om niet te erkennen, dat er veel fout gaat; maar er zijn ook duidelijk winstpunten ten opzichte van het verleden. De problemen van de wereld zijn de problemen van iedereen geworden: voor de Wageningse student net zo zeer als voor de Ethiopische boer of de oliemagnaat uit Amerika. En wat vooral belangrijk is: we erkennen dat. Er is niemand meer op de wereld die het zich kan permitteren om de milieuproblematiek niet als een bedreiging te ervaren. Er is ook niemand die de tegenstelling tussen arme en rijke landen af kan doen als iets, dat nu eenmaal door God gewild is. En ook over bewapening wordt heel wat afgepraat.

Hoe de problemen moeten worden opgelost, daarover zijn we het vaak zeer oneens. Maar *dát* het problemen zijn: we kunnen het ons niet meer permitteren dat te ontkennen. Als we voor onszelf de historische ontwikkeling van de westerse cultuur eens langs gaan, dan moeten wij ervaren, dat dat iets heel bijzonders is, een verworvenheid van onze tijd. Het wordt nu de kunst, om met die verworvenheid goed te leren omgaan.

Met deze laatste opmerkingen is misschien wel een erg grote gedachtesprong gemaakt: van de Nederlandse barmhertigen en klokjesgentianen naar wereldomvattende structuren en historische verworvenheden. Dat is noodzakelijk. Het zijn mondiale processen die het wel en wee van de Nederlandse natuur bepalen. En om onze plaats te weten als natuurbewuste burgers, is het nodig om mondiaal te denken. Het leert ons om wat bescheiden te zijn bij de dingen die wij nastreven. Wij kunnen de natuur niet redden door wat techniekjes aan te leren en toe te passen.

Maar het leert ons ook om de moed niet te verliezen als de dingen anders lopen dan we dachten. Want ook, als we een heel concreet doel niet hebben bereikt – laten we zeggen de sanering van vervuild water, of de veiligstelling van een waardevol natuurgebied – dan is ons werk toch niet voor niets geweest. We hebben onze afhankelijkheid van de natuur weer eens ter discussie gesteld: de natuur als een randvoorwaarde. Een ecologische theorie, een invulling van het natuurbegrip als een middel om onze verantwoordelijkheid tegenover onze omgeving bespreekbaar te maken, is hard en hard nodig.

Ecologisch inpasbaar leven

Met deze conclusie zijn wij op een dilemma terechtgekomen. Wij moeten het hebben over de natuur als randvoorwaarde voor de toekomst; een probleem dat de hele samenleving aangaat. Maar wij moeten dat doen binnen het kader van een boekje dat zich sterk beweegt rond het veld van natuurbeheer en natuurbehoud; het veld van barmhertigen en klokjesgentiaan, zoals het hiervoor genoemd werd. Het is de vraag of dat wel kan.

Wat is het object van natuurbeheer en natuurbehoud? Gaat het daarbij om diezelfde natuur die we bedoelen als we het hebben over 'natuurlijker leefwijzen', 'natuurvoeding', 'ecologisch inpasbaar gedrag', 'natuurvervreemding', 'ecologische landbouw' en veel meer? Oftewel: is het diezelfde natuur waar we over praten als we het hebben over de natuur als randvoorwaarde voor overleven, voor de economie van de toekomst? Dat is een heel directe en heel concrete vraag, waarmee iedere natuurtechnicus in zijn dagelijkse praktijk te maken heeft.

Er is de laatste tijd nogal wat discussie – tot in de dagbladpers toe – over het moderne cultuurlandschap. "Het is helemaal niet zo slecht" zeggen dan de voorstanders ervan, "Nostalgische biologen willen ons constant opscheppen met de frustratie dat het vroeger allemaal beter was".

Maar dat is een scheve, oneigenlijke voorstelling van zaken. Modieuze biologen schrijven dan in de programmabladen van kritische omroepen dat het met de Nederlandse natuur eigenlijk heel goed gaat. "Kijk maar eens naar de merel of de scholekster: vroeger schuw en zeldzaam, nu dankzij de mens overal gezien en gewaardeerd." De zogenaamde nostalgische biologen wijzen dan op datgene wat er sinds een halve eeuw allemaal verdwenen is. En ze maken duidelijk, dat een balans toch uiteindelijk altijd een verliesrekening te zien geeft: of je nu naar vlinders, naar waterdieren of naar hogere planten kijkt. Zelfs voor de vogels blijkt dit te gelden.

Maar hoe gelijk hebben ze, als ze dit aan een natuuropvatting verbinden? Kan het niet zo zijn, dat beide categorieën een stukje gelijk hebben? Dat ze dat van elkaar niet door hebben doordat ze hun natuurbegrip niet voldoende gedefinieerd hebben? We zien hier hoe het genoemde dilemma rechtstreeks de praktijk van natuur- en landschapsbeheer bepaalt.

We kunnen het nu gaan hebben over mooie en niet mooie landschappen, of over de vraag of barmsijsjes en klokjesgentianen objectief beter zijn dan merels en scholeksters. Dat lijkt een tamelijk vruchteloze discussie. Beter is het om uit de veranderingen die we constateren, een theorie te ontwikkelen die de landschapsecologen aan de economen en de politici kunnen aanbieden; de mensen die het beleid maken. Zó is het mogelijk om invloed te hebben op toekomstscenario's. Zó heeft het pas zin om te praten over 'ecologisch inpasbaar leven', over de natuur als randvoorwaarde.

Het was de minister van Volksgezondheid en Milieuhygiëne die inder tijd de term 'ecologisch inpasbaar' lanceerde. Wat ermee bedoeld werd is duidelijk. Duidelijk is ook, dat die bedoeling heel veel met het thema van dit artikel te maken heeft. We moeten de natuur als een randvoorwaarde voor ons handelen weten te beschouwen en dat handelen daar naar richten. De minister – en met hem het hele beleid op het veld van milieubeheer – vindt dat daarop wel wat aan te merken valt. Er is zeker

reden toe om dat te vinden in een tijd waarin allerlei gifschandalen boven tafel komen.

De overheid heeft tot taak, om orde op zaken te stellen en om een sanering aan te pakken. Maar, zo vond men, een programma heeft weinig zin, als niet iedere burger doordrongen is van de noodzaak daarvan en van de wil om het in de toekomst anders te doen. Zo ontstond de term, maar ze drukt nog iets anders uit. Iets wat er misschien onbewust in is gekomen, maar wat wel een claim legt op de ecologen. 'Ecologisch inpasbaar' geeft te kennen, dat het de ecologie is, die de weg naar een betere omgang met de natuur moet aangeven. Natuurlijk kun je de mensen aanspreken op hun gezonde verstand. Maar als dat gezonde verstand ondersteuning, richtlijnen nodig heeft, dan zal het de ecologie moeten zijn, die ze verschaft. Het beleid heeft met deze omschrijving de bal naar de ecologen doorgespeeld.

Het ondersteunt dus als het ware de gedachte uit de inleiding: opkomen voor de natuur en het stellen van ecologische grenzen hoort in het beleid te worden opgenomen. Ons economische toekomstbeeld zal sterker door ecologische overwegingen moeten worden bepaald.

Economen en politici vragen ons om richtlijnen. En het gaat dan niet om zulke triviale dingen als: hoeveel graden mag je dit water opwarmen, voordat de vissen kapot gaan? of: hoeveel gif mag er in de grond, voordat de kinderen er last van krijgen? Nee – het gaat hier werkelijk om een allesomvattende natuuropvatting; een holistische visie op het verschijnsel 'natuur'. En wat wij ons op dit moment hebben af te vragen dat is, of wij tot zo'n formulering in staat zijn. Is het mogelijk om uit de ervaringen van natuurbeheer en landschapsecologie een natuurtheorie af te leiden die sterk genoeg is om stand te houden tegen de gangbare economische theorieën, en die een ecologisch inpasbaar beleid mogelijk maakt?

Wij vinden dat het kan. Maar het Nederlandse natuurbehoud en de Nederlandse veldecologie wortelen nog te sterk in een aantal misvattingen en overwonnen standpunten om dat vrijelijk te zeggen. We zullen eerst op die "abuses" in moeten gaan, om de "buses" duidelijk te kunnen maken; ofwel de grondgedachten, waarmee de ecologie een bijdrage kan leveren aan een strategie voor de toekomst.

Wat is natuur, wat is natuurlijk?

Iedereen houdt ervan om zo af en toe in de vrije natuur eens een grote bos bloemen te plukken, die mee naar huis te nemen om die dan op een héél opvallende plaats neer te zetten. En we weten heel goed dat opgespoten terreinen, braakliggende bouwgronden, of wegkantjes waar veel gerommeld is, vol kunnen staan met klaprozen, kamilles, met gele cruciferen, margrietten en vaak die mooie blauwe ruwbladigen. Het is een bloemenweelde die zich spontaan heeft gevestigd nadat de mens er de condities voor geschapen heeft – dat laatste dan met de hulpmiddelen

van deze tijd: de bulldozers en de vrachtauto's. Het woordenboek van Van Dale omschrijft 'natuur' als het 'spontaan gegroeide'. In het boekje 'Landschapstaal' is de term 'zelfordening' gebruikt, en daar wordt eigenlijk hetzelfde mee bedoeld. Naar deze twee omschrijvingen zullen we de vegetaties van klaprozen en kamilles als werkelijk natuurlijk moeten opvatten. Het heeft géén zin, om daarin te gaan schipperen. Er is niet één zaadje van al die planten dat welbewust door mensen is aangebracht en dat gekoesterd is met water en met Pokon, of een ander huismiddeltje. Dit is honderd procent natuurlijk. Het feit, dat de **condities** daarvoor door mensen zijn geschapen doet daar niets aan af: dat heeft invloed gehad op de **aard** van de organisatie, maar niet op het **proces** daarvan; dat inderdaad niets anders is dan 'spontaan gegroeid', zelf ordenend; en dus volledig natuurlijk. Het is bovendien niet anders dan het altijd geweest is: ook de heidevelden, blauwgraslanden, laagveenplassen hebben dit kenmerk.

Laten we nu eens naar onze natuurresevaten kijken, de plaatsen waar we proberen om nog iets van die oude rijkdom te bewaren. Draaihalzen, spechten, staartmeesjes en andere vogels hebben het vaak heel moeilijk, omdat het broedsucces achter blijft bij de bedreigingen die onze moderne samenleving voor ze in petto heeft. Door nestkastjes probeert men ze te hulp te komen. Een brandregime voor de wollige distel op de Zeeuwse dijken laat zien dat hetzelfde bij planten geldt. Maar meer nog gebeurt het omgekeerde: sommige organismen worden zo door de mens bevoordeeld, dat ze andere dreigen te overwoekeren. Ze worden met man en macht bestreden. Kapmeeuwen worden uit onze vennen geweerd, de Amerikaanse vogelkers, een prachtige plant met witte bloemen en zachtgroene bladeren, vormt de nachtmerrie voor heel wat beheerders van natuurgebieden. Dat verhaal is ons ongetwijfeld bekend. De plant is hier door menselijke activiteit gekomen, maar álles wat ze daarna gedaan heeft, is spontaan, en volgens Van Dale 'natuurlijk'. De bestrijding ervan is een heel bewuste ingreep, die met natuur niets te maken heeft.

Onze heidevelden worden constant bedreigd door heel spontane processen: berkenopslag, verruiging. Wij doen ons best om met slagmaaiers en ander tuig dat ongedaan te maken; zijn dus heel onnatuurlijk bezig. Zelfs dat verhaal over Pokon of andere huismiddeltjes moet hier weer worden opgediept – zij het dan, dat het in natuurgebieden om een omgekeerd proces gaat. We gaan dan de grond 'verschralen', bijvoorbeeld door te maaien en dan het gemaaide af te voeren. En als klap op de vuurpijl roepen we dan nog het krantenbericht in herinnering waarin we lezen, dat Natuurmonumenten zes miljoen heeft gekregen ter redding van het Naardermeer. Het Naardermeer is ons oudste natuurreseervaat. Het wordt door verdroging bedreigd, als gevolg van wateronttrekking in het Gooi. De plannen bestaan nu om water uit het IJmeer te pompen en dat

naar het Naardermeer te leiden. Maar dat water is erg voedselrijk, en bovendien vervuild door de vele lozingen die op het IJmeer uitkomen. Er moet dus een zuiveringsinstallatie tussen worden gezet, compleet met een derde trap om het fosfaat er uit te halen.

Wat is hier het 'spontaan gegroeide' uit de definitie van Van Dale, wat het bewust nagestreefde? We zien: natuurbehouders willen helemaal geen natuur behouden. Het gaat hen om iets heel anders. Niet de draaihalzen uit het bosreservaat, niet het water van het Naardermeer zijn natuurlijk. Ze zijn met kunst en vliegwerk, van nestkastje tot zuiveringsinstallatie vastgehouden. Klaprozen en kamille langs de snelweg, die zijn natuurlijk. Niet de heide is natuurlijk, maar wel de berkenopslag die de heide bedreigt. Zij zijn de spontane respons op datgene wat de mens aanricht.

Het natuurbehoud streeft dus helemaal niet het behoud van natuur na. Het wil iets heel anders. Maar wat wil het dan? Het antwoord is simpel en veelomvattend tegelijk. Het gaat het natuurbehoud om diversiteit. Het natuurlijke, het spontaan gegroeide speelt er wel een rol bij. Een heemtuin, een dierenpark of een Floriade zijn best de moeite waard, maar ze zijn niet datgene wat de natuurbehouder bedoelt. Hij kijkt wel naar datgene wat zich eens spontaan gevestigd heeft, maar hij heeft binnen die categorie maar een beperkte belangstelling. Die belangstelling wordt ingegeven door de bijdrage die zulke spontane vestigingen leveren aan de diversiteit van natuurelementen, in het algemeen aan planten en dieren. Men kan die gedachte aan diversiteit op allerlei verschillende manieren proberen in te vullen: enkelvoudig of complex, regionaal, nationaal of mondiaal, gericht op beperkte taxonomische groepen, etc. Er bestaat een variatie aan mogelijkheden, zo groot, dat het gemeenschappelijke er nog maar ternauwernood in te ontdekken valt. Maar toch voldoen al die doelstellingen aan de gegeven omschrijving.

En zo wordt het ons duidelijk: natuurbehouders bekommeren zich niet om 'het natuurlijke'. Ze bekommeren zich slechts om één aspect daarvan, namelijk de diversiteit die uit spontane ordening eens is voortgekomen.

De hypothese van diversiteit en stabiliteit

"Natuurbehoud is zelfbehoud". Dat is een slogan die het in natuurbehoudskringen jarenlang goed heeft gedaan. "Natuurbehouders willen een rijke natuur", zo wil deze slogan zeggen. En een rijke natuur is een soort bewijs van goed gedrag. Wie de natuur verarmt tast zijn bestaansvoorwaarden aan. Laten we dus goed zijn voor de natuur.

Nu is zo'n slogan maar een slogan. En iedereen zal het met je eens zijn als je er op wijst, dat het een tamelijk primitieve uitspraak is. Maar toch drukt ze het gevoel van veel natuurbehouders aardig uit; namelijk dat

een rijke natuur veel 'natuurlijker' is dan een arme en dus, dat het streven naar die rijkdom noodzakelijk is. Het is een ideologie die, zoals we zagen, op een misvatting berust.

Nu hoeven de economen en politici die ons om een theorie vroegen, daar helemaal niet door geïmponeerd te zijn. Ze vragen niet om de mening van enkele groengebroekte eekhoorns. Ze vragen om een wetenschappelijke, goed onderbouwde ecologische theorie. Maar wat blijkt nu? Er blijkt een theorie te bestaan die uitstekend geschikt is om het standpunt de idee van wetenschappelijkheid te geven. Dat is de theorie over de ontwikkeling van ecosystemen, bekend als de '**diversiteits-stabiliteitshypothese**'. Als de natuur rustig en ongestoord haar gang kan gaan, zo zegt deze theorie, dan worden de levensomstandigheden gevarieerder. Daardoor neemt de soortenrijkdom toe. Als er dan plotselinge invloeden van buitenaf zijn: een vulkaanuitbarsting, een vloedgolf, een heel hete zomer, dan wordt zo'n ontwikkeling teruggedraaid. En na de storing moet de zaak weer opnieuw beginnen. Om een rijke natuur te krijgen moet er dus stabiliteit heersen.

Welnu, stabiliteit is ver te zoeken in de wereld van vandaag met al die ruilverkavelingen, eutrofiëringen, afvalhopen. Geen wonder dat de natuur verarmt. "Vroeger deden de boeren altijd hetzelfde, maar dan overall anders. Nu doen ze het overall hetzelfde, maar dan wel steeds anders" is een bekend gezegde. We kunnen het als een uitvloeisel van die hypothese opvatten. De stabiliteit is verdwenen, en van de diversiteit is niet veel meer over. De ideologie van het natuurbehoud beroept zich nog steeds voor een belangrijk gedeelte op deze theorie. Heel lang geleden, toen er nog geen, of bijna geen mensen in Nederland leefden, was er sprake van **oernatuur**; natuur die zich helemaal zelf had ontwikkeld. De mensen hebben haar veranderd. Maar eeuwen lang leefden ze in harmonie met de natuur: ze voerden op tijd dezelfde handelingen uit, en die handelingen waren dan ingepast in dat wat de natuur te bieden had. Het landschap dat daaruit voortkwam, noemen we 'halfnatuurlijk' – zoals we al eerder zagen een term, die op een misvatting berust. Dit landschap was op een bepaalde manier nog ongerept en vergelijkbaar met de oernatuur.

Daar is nu geen sprake meer van. Sinds ongeveer 1900 zien we een voortgaande aantasting van de natuurlijke rijkdom. Verstedelijking, eutrofiëring, ruilverkaveling, industrialisatie laten zien dat het evenwicht tussen mens en natuur ver te zoeken is. De harmonie is verbroken. En wat er van de natuur overblijft, kan de omschrijving 'halfnatuurlijk' niet meer waarmaken. We noemen die toestand 'cultuurlijk' en de lading die we aan dat woord geven, is niet zo best. De activiteiten van de mens zijn strijdig met de natuur. Toen er nog geen mensen waren, was de natuur optimaal. Toen de mens in vrede leefde met de natuur, was het allemaal nog in orde. Maar de huidige mens die maakt er een potje van. We zullen

dus weer terug moeten naar die oude verbondenheid, zoals ze er een eeuw geleden nog was.

Zo langzamerhand begint het beeld naar voren te komen van de doelstellingen van het traditionele natuurbehoud en van de manieren waarop dit in de maatschappij van morgen zou kunnen functioneren. Het is niet het beeld dat we ervan verwachtten toen we om een theorie vroegen. Integendeel: het is een oerconservatief beeld. Het wil aansturen op een teruggang naar vroeger, toen alles nog goed was. Maar we hebben ook gezien, dat de opvatting zich op een fout concept baseert: natuurbehouders praten over natuur als ze diversiteit bedoelen. En als ze daarna dan nog termen als ‘oernatuur’, ‘halfnatuurlijk’ en ‘cultureel’ invoeren, dan vestigen ze de gedachte dat het verval van de diversiteit het gevolg is van een afwenden van de natuur, een vervreemding van de mensen. Niet een historisch proces waarvoor de aanleiding in de economie van vroeger kan worden gevonden, maar een vloek van de 20^e-eeuw die het allemaal zo slecht doet. En om het allemaal nog erger te maken, baseert hij zijn droombeeld op een ecologische theorie waardoor dit alles ook nog eens een wetenschappelijk tintje krijgt. Zo levert het natuurbehoud een natuurbeeld op, dat niet in staat is om het op te nemen tegen de economische theorieën die het beleid van onze overheid bepalen. Het is jammer, maar het is niet anders. Maar ik hoop wel, dat u het begrepen heeft.

Het mag duidelijk zijn, dat we in dit artikel een ander beeld willen schetsen, een beeld dat naar onze mening wél een weg weet aan te wijzen. In het begin is gesteld, dat we eerst de ‘abuses’ moesten bekijken, alvorens we in staat zouden zijn om de ‘buses’ te herkennen. Welnu – dat eerste is nu gedaan. Het wordt tijd, om eens te gaan kijken hoe het dan wel moet.

Over- en onderontwikkeling

In het algemeen ervaren we de komst van brandnetels of pitrussen in een natuurreservaat niet als een verrijking. Integendeel: vaak bekijken we de komst van zulke soorten met argwaan. Hier is een sluipend bederf. Er zijn krachten aan het werk, die de waarden van het reservaat bedreigen. Desondanks valt het niet te ontkennen dat de binnenkomst van een soort, die er eerst niet was, op zichzelf gezien een stuk diversiteitsverhoging inhoudt. In het licht van de beschouwingen in de vorige paragrafen zouden we de komst van pitrussen of brandnetels in een reservaat waar ze eerst niet waren, dus als een positief verschijnsel moeten opvatten.

Hoe zit dat nu? Zijn natuurbehouders met hun eigen doelstelling in strijd? Het antwoord is: nee. En we weten ook best aan te geven, waarom dat zo is. De komst van de brandnetel of het pitrus duidt op een proces,

dat voor de toekomst van het vetblad, de gevlekte orchis of de klokjesgentiaan niet zo gunstig is. Algemene soorten dringen binnen, maar daarmee hangt samen, dat de meer bijzondere soorten op de tocht komen te staan. In het klein gezien, en over de korte termijn gerekend, is hier van verhoging van de diversiteit sprake, maar naar landelijke maatstaven en een langere termijn gerekend juist van een verlaging. En het natuurbehoud kiest voor dat landelijk, lange termijn aspect.

Het voorbeeld laat zien, dat diversiteit als criterium goed bruikbaar is, maar dat het 'objectief vaststellen' hoe het met de diversiteit van een gebied is gesteld, niet kan omdat je bij iedere beoordeling ervan eerst een keuze moet maken. Welke diversiteit wens je te beoordelen?

Maar er blijkt ook iets anders. Dat is, dat een uitspraak als "Rust leidt tot diversiteit, dynamiek tot eenvormigheid" niet zo maar klakkeloos gehanteerd mag worden. Dynamiek kan wel degelijk ook diversiteitverhogend werken. De theorie van diversiteit en stabiliteit is op zijn minst voor discussie vatbaar. Nu is het in het gegeven voorbeeld niet moeilijk om ons standpunt te bepalen. Pitrus in een voedselarm ven kennen we als een bijzonder agressieve plant, die al het andere onder de voet loopt. Voor brandnetels geldt min of meer hetzelfde. Maar het verschijnsel dat hier gesignaleerd wordt, geldt ook in situaties waar de zaak minder eenvoudig ligt.

Door het Peelgebied, het ontwaterde hoogveen op de grens van Brabant en Limburg, loopt een spoorlijn. Het is de lijn van Eindhoven naar Venlo. Langs de baan zien we, hoe de eentonige vegetaties van struik- en dophei en van pijpenstrootjesbulten wordt verrijkt met brandnetels en brede rietzomen. Maar een stukje daarbuiten, waar de invloed wat bescheidener is, daar zien we welriekende nachtorchissen, leuke zeggesoorten en andere planten die het in een natuurreservaat helemaal niet zo slecht doen. Heel veel waarden die we nu koesteren als 'halfnatuurlijk' danken hun ontstaan juist aan vormen van dynamiek, op dezelfde wijze als we dit in de Peel langs de spoorbaan constateren. De blauwgraslanden zijn een gevolg van de verplaatsingen van mest en voedingsstoffen in de richting van de boerderijen; de rijke Desmidiaceëngemeenschappen in de Oisterwijkse vennen net zo. Die vennen zijn wereldberoemd geweest door hun rijkdom aan tientallen mooie, zeldzame en ecologisch-geografisch interessante algen die zich in het water bevonden. De oorsprong daarvan moet zonder twijfel gezocht worden in de ontginning van het Moergestelse Broek, waardoor meststoffen in de beken kwamen die de vennen verrijkten.

Eigenlijk zouden we de explosie van soorten, die daar het gevolg van was, dus als een uiting van vervuiling moeten opvatten, de bijzondere soorten als indicatoren van verontreinigd water. Ze hebben de oorspronkelijke soorten, die kenmerkend waren voor het voedselarme milieu, verdrongen. Dat waren er niet zo veel. Maar als we bedenken, hoe moeilijk

het is om voedselarmoede te creëren en hoe kwetsbaar dat is voor uitwendige beïnvloedingen, dan kunnen we ons heel goed inleven in het standpunt, dat hier op grote schaal – laten we zeggen mondiaal gezien – diversiteit is aangetast. Het lijkt allemaal heel sterk op datgene wat zojuist over pitrussen en brandnetels werd gezegd; en het verschil is meer gradueel dan principieel.

Al deze overwegingen doen ons op een geheel andere manier naar het verschijnsel van diversiteit, van biologische rijkdom kijken. Inderdaad hebben de theoretici van het natuurbehoud gelijk als ze zeggen dat de natuur zelf tot rijkdom aanleiding geeft, als je haar met rust laat. Maar als dat te lang gaat duren, dan neemt die rijkdom weer af en dan kan een duwtje in de goede richting geen kwaad. Zo kan menselijke beïnvloeding ten goede en ten kwade werken. Er bestaat een optimum.

Het voert een beetje ver om de gehele gedachte hier uit te werken, maar aangezien alle verhoudingen in de natuur tot energetische te herleiden zijn, ligt de uitspraak voor de hand dat voedselrelaties en energiestromen in uiterste consequentie bepalend zijn voor de verrijkende of verarmende invloed die de mens op de natuur kan uitoefenen. Wordt een teveel aan mineralen, aan voedingsstoffen weggenomen, dan ontstaat onderontwikkeling, die slecht is voor mens én natuur. In de woestijn is het slecht leven. Komt er daarentegen een teveel aan voedingsstoffen, dan spreken we van overontwikkeling. Het is dit laatste waar we in Nederland het meeste mee te maken hebben. En de natuur zelf, maar evengoed de mens kunnen beide doen ontstaan, beide wegnemen. Ze kunnen dus beide ten goede of ten kwade werken.

De opvattingen zoals die hier zijn weergegeven, veranderen ook onze opvattingen over de 'vervreemding van de natuur', en daarmee onze richtlijnen voor een 'ecologisch inpasbaar leven'. Het is niet juist om te beweren dat voor 1900 de mensen in harmonie leefden met de natuur, en het daarna niet meer doen. Onze voorouders gingen niet zachtaardig met hun omgeving om. Dat het water vervuilde, weten we al van de middeleeuwen. Erger nog is de uitputting van de bodem. Heidevelden ontstonden doordat geiten en later schapen de grond verarmden en jonge boompjes verhinderden uit te groeien. Bij te intensieve druk werden die heidevelden tot zandverstuivingen die voor de mensen alleen armoede en bedreiging betekenden. Het was woestijnvorming binnen onze eigen grenzen. In de veengebieden was het niet anders. Te intensieve verveningen hebben er aanleiding toe gegeven dat met storm de legakkers het begaven en er grote plassen ontstonden.

Bij de opkomst van de steden werd over dit patroon een nieuw, grootschaliger patroon gelegd. De steden, en met het daar verzamelde kapitaal aangelegde polders, vormden het 'overontwikkelde' deel, de onderontwikkeling zagen we daarbuiten, op het oude platteland. De zandverstuivingen namen ongekende vormen aan en bedreigden hele dorpen.

In de 19^e eeuw gebeurde hetzelfde nog eens, toen op regionaal niveau. Industriestreken, zoals Twente en Oost-Groningen ontstonden. De Randstad begon zich te ontwikkelen.

Nu is het proces nog verder voortgeschreden. Nederland vormt, samen met zijn buurlanden de es, zo zou je het kunnen zeggen, van Europa en de zandverstuivingen, de ontbossingen en de armoede zijn verplaatst naar een ander deel van de wereld. Dat de problemen van vervuiling al oud zijn, is zopas al gezegd. Maar de problemen van overontwikkeling zijn bij iedere fase steeds groter geworden. Dat is ook logisch, want er werd steeds meer bij betrokken. De problemen van onderontwikkeling zijn altijd erg geweest en ze zijn ook nooit minder geworden, alleen verder komen te liggen. Begonnen op de Veluwe, zo zouden we het kunnen zeggen, en uiteindelijk terechtgekomen in Afrika en Azië.

De verscheidenheid van de natuur is met dit proces parallel verlopen. De grenzen tussen wat we over- en onderontwikkeling noemen waren de plaatsen, waar zich bijzondere planten en dieren vestigden; 'gradiënten' noemen we ze in de taal van de natuurbehouders. Bij iedere volgende fase in de geschiedenis schoven nieuwe gradiënten over de oude heen. Ze vernietigden de oude en deden plaatselijk de rijkdom afnemen. Maar ze brachten wel nieuwe elementen. Voor Nederland als geheel betekenden ze dus een verrijking.

Zó kunnen we de natuur van Nederland beschouwen als de expressie van de economie van het verleden. De blauwgraslanden en heidevelden zijn de overblijfselen van de economie van de Middeleeuwen. De weidevogels vormen een categorie, verbonden met de 17^e eeuw: de tijd van de polders. De Brabantse weteringen met hun vaak interessante flora en fauna vertegenwoordigen de 19^e eeuw, net als de sintelhopen, maar ook de Desmidiaceeën van Oisterwijk doen dat. Ze representeren de economie van de grote ontginningen en van de industrialisatie. Rond 1900 schoven die grenzen over onze landsgrenzen heen. Dat was het moment, waarop de aftakeling van het Nederlandse landschap begon.

Nederland was de es van Europa geworden, compleet met gifbelten, bio-industrie en alles wat er bij hoort. Maar het proces was toen al eeuwen aan de gang.

Ons landschap is het resultaat van een uitputtingsslag, zo kunnen we het samenvatten. Alle vennen, wielen, laagveenplassen, moerassen, broekbossen, blauwgraslanden – het zijn allemaal herinneringen aan de schade en schande van een voorbije tijd. De resten van die slag, dat zijn onze nu gekoesterde natuurreservaten – heel wat anders dus dan herinneringen aan een tijd, dat de mens nog in vrede met de natuur leefde.

Als we van het hier geschilderde beeld uitgaan, dan is de relatie tussen mens en natuur een heel andere dan die, welke we zopas uit het traditionele natuurbeeld hebben afgeleid. Dan is een zekere mate van beïnvloeding goed voor de natuur en dan is het niet 'de mens' die de zaak

verprutst, maar veeleer een niet in de hand gehouden proces. In zo'n visie is de menselijke economie niet strijdig met de natuur. Integendeel: er zijn veel parallellen en een uit de hand gelopen economie zou er wel eens de oorzaak van kunnen zijn, dat het ook met de natuur uit de hand is gelopen. We hebben gezien, hoe armoede en ecologische onderontwikkeling nauw aan elkaar gekoppeld waren. Maar ook aan de andere kant van het spectrum gelden zulke overwegingen. De problemen van werkloosheid, zoals we die nu kennen, zijn een symptoom van overontwikkeling.

Het voert hier te ver om het verband tussen werkloosheid en het barm-sijsje of de klokjesgentiaan te gaan uitdiepen. Maar als we de woorden 'Ooijpolder' en 'zesbaks duwvaart' noemen – en als we regelmatig de krant lezen – dan is duidelijk in welke richting we dit moeten zoeken. Als we ons streven naar diversiteit in de natuur op deze manier opvatten, dan kunnen we het woord 'natuurbehoud' ook als een progressief woord zien. Dan gaat het er om die condities aan te kunnen geven, waaronder een toekomstige economie de mens zowel als de natuur weet te respecteren. En dan zouden die twee doelstellingen wel eens aardig met elkaar kunnen samenvallen. Zó is natuurbehoud inderdaad in staat om randvoorwaarden aan te geven voor economen en politici.

Naar een progressief natuurbeleid

De landschapsarchitecten zeggen dat we niet bang moeten zijn voor het landschap van de toekomst. Grootchalige structuren hoeven helemaal niet lelijk te zijn. Ze bieden ook nog mogelijkheden voor geknutsel: voor leuke hellinkjes waar natuurliefhebbers hun hart kunnen ophalen. En niemand kan ontkennen dat Pernis vanuit de verte een imposant gezicht is. De landschapsarchitecten halen dan met afgrijzen uit naar de groengebroke eekhoorns; de nostalgische natuurbehouders. Want willen die niet de klok weer terugzetten; die oma's jurken uit de mottenballen halen, en die en passant de vaart der volkeren een halt willen toeroepen, ter wille van het barm-sijsje en de klokjesgentiaan?

De groengebroke eekhoorns roepen dan terug dat dat wel moet. Natuurbehoud is zelfbehoud, zeggen ze. Ze wijzen op de schrikbarende achteruitgang van dat, wat zij 'de natuur', 'het natuurlijke milieu' noemen en ze vinden dat daar gauw wat aan gedaan moet worden.

Ik ben het met geen van beiden eens. Het gáát slecht met de natuur. Dat valt op geen enkele manier te ontkennen. Het "natuurlijke" van nu is op geen enkele manier minder natuurlijk dan dat van vroeger, maar het vertoont wel een karig beeld. Daarom is opkomen voor het behoud van wat er nog is geen schande. Maar we moeten dat niet doen met de hypothese van diversiteit en stabiliteit in het hoofd. Dat voert tot nostalgisme en de vinger wijzen naar de 20^e-eeuwse boer, die het allemaal zo slecht doet.

Beter is het om de economen het tegenspel te leveren waar ze zelf om vragen. Het landschap van de toekomst boezemt mij schrik in – tenminste als we de zaak moeten overlaten aan de economen van de commissie Wagner, de EEG en het kabinet Lubbers. Maar we kunnen er ook wat aan doen. We kunnen onze argumenten hanteren om tegenspel te geven. We kunnen aannemelijk maken dat rijkdom aan planten en dieren wel degelijk iets te maken heeft met de kwaliteit van het bestaan, en dat economen en politici zich dat hebben aan te trekken. En we kunnen strategieën ontwikkelen, die ons de mogelijkheid geven om in de praktijk met zulke ideeën wat te doen. Zulke strategieën kunnen heel defensief zijn. Ze kunnen vragen aan de economie van morgen om de natuur te ontzien. Ze kunnen ook heel offensief zijn: dan stellen ze het huidige reilen en zeilen aan de kaak, en ze proberen er iets beters voor in de plaats te stellen. Het oude, traditionele natuurbehoud kent één strategie, die van behouden wat je behouden kunt. Hier hebben we ervaren dat tegenover zo'n conservatieve strategie ook een progressieve vereist is. Bovendien kan men, als men de relatie tussen mens en natuur in de toekomst wil bezien, aan technische, maar ook aan politieke oplossingen denken. Uiteindelijk zijn natuurlijk die laatste veel belangrijker dan de louter technische. Want als het maatschappelijke klimaat voor het vinden van oplossingen niet bestaat, dan valt met techniek niet veel te doen. Zo komen een viertal strategieën in onze aandacht. We zullen ze in het kort de revue laten passeren. Natuurlijk valt over ieder ervan heel lang te praten. We doen dat hier niet; het gaat ons meer om een overzicht van de mogelijkheden. Op andere plaatsen gaan we er uitvoeriger op in.

Natuurbehoudsstrategieën

De **eerste**, meest defensieve strategie zouden we kunnen omschrijven als 'onderzoek alle dingen en behoud het goede'. Het is de conservatieve kant van het natuurbeheer. Ze leunt het meeste aan tegen het traditionele natuurbehoud, die van de groengebroke eekhoorn. De korte analyse van het ontstaan van het Nederlandse landschap (ook deze is hierboven uitvoeriger geschetst), als de resultante van een aantal economische processen in het verleden, heeft laten zien hoe een mozaïek is ontstaan van structuren. Dan gaat het over over- en onderontwikkeling van heel verschillende oorsprong, heel verschillende schaal en heel verschillende ouderdom. Het is een structuur die heel complex is en die, als ze kapot gaat, **nóóit** en **nóóit** meer terugkomt. Het is geen natuurbehoud in de letterlijke zin van het woord, zo hebben we gezien. Het is cultuurbehoud, als we daarvoor in de bres willen springen. Het vertelt ons iets over de economie van de middeleeuwen, van de 17^e, de 19^e eeuw. Het is zeer terecht als we daar waarde aan willen toekennen. Onze zorg ervoor is te vergelijken met die voor onze oude binnensteden of voor de schilderijen in onze musea. Maar als we dat willen, dan moeten we wel weten te kiezen. We moeten onszelf een oordeel vormen over de waarden die

we koesteren en over de factoren die deze beheersen; de manieren waarop we ze in stand weten te houden.

Dat vraagt om een ecologisch onderbouwd kwaliteitsconcept. Er is de laatste jaren veel te doen over de kwaliteit van water, bodem en lucht; de gedachten over te stellen eisen bewegen zich sterk in een ecologische richting. Het is fijn om dat te merken, maar het vraagt ons om richtlijnen die wel wat verder gaan, dan de bestudering van simpele dosis-effectrelaties. Natuurlijk zouden we ook alle gedachten over onderlinge betrekkingen tussen landschappen en tussen onderdelen van het landschap kunnen negeren. We zouden kunnen zeggen: het gaat ons om diversiteit en daarmee basta. Maar dat is niet erg realistisch. De ene diversiteit is de andere niet, en aan welke geven we nu de voorkeur? Daarvoor is een kennis van de historie van het landschap vereist.

De theorie van over- en onderontwikkeling kan ons helpen om uit te maken, welke kenmerken in de Nederlandse flora en fauna nog bij het 'oerlandschap' horen. Bij structuren waar wij als mensen toch niets aan kunnen of willen veranderen, zoals de kwel vanuit het Pleistoceen, die de moerassen van Noordwest Overijssel en de Vechtplassen op zijn geweten heeft – of de invloed van de zee. Ze kan aangeven, welke krachten, door de mens ontketend, structuren hebben doen ontstaan waar we waarde aan hechten, en vooral ook hoe die te handhaven zijn.

De **tweede** strategie die we hier zouden willen noemen is er ook een van bloemetjes en beestjes, van natuurbeheer en natuurbehoud. We zouden haar als de progressieve zijde daarvan kunnen omschrijven. Ze vraagt zich af hoe in het landschap van de toekomst de planten- en dierenwereld het beste aan hun trekken kunnen komen. We noemen zo'n strategie tegenwoordig een 'scenario'. Het ontwikkelen van scenario's, min of meer gekwantificeerde toekomstvoorspellingen waarin met behulp van computers allerlei processen met elkaar in relatie gebracht worden, is op het ogenblik nogal in de mode. Daar zitten zeker gevaarlijke kanten aan. We kunnen het werk omschrijven als 'gekwantificeerd koffiedikkijken', een stukje magie bedrijven onder het mom van wetenschappelijkheid. We moeten ons er dan ook zeker niet op verkijken.

Maar dat neemt niet weg, dat het werk zijn nut kan hebben. We moeten het een beetje bescheiden bezien. In het verleden zijn dingen gedaan, waarvan de vervelende gevolgen zich pas later aandienen. Daar valt lezing uit te trekken, en met de verkregen kennis valt beter naar de problemen van de toekomst te kijken. Zo gaat het altijd bij de toepassing van wetenschap. Om te begrijpen hoe dingen in elkaar zitten, hoe ze tot stand gekomen zijn, wordt altijd naar het verleden gekeken. Maar om de ervaringen in te passen in ons bestaan, dat vereist een zicht op de toekomst.

Wetenschap richt zich op het verleden, beleid, en in het kielzog daarvan ook de techniek, op de toekomst. En de toegepaste wetenschap neemt van beide een portie mee, wat natuurlijk niet zonder risico is. Het kijken

naar de toekomst is zelf geen wetenschappelijke activiteit. Het heeft te maken met een oordeel over de meest te verkiezen samenlevingsvorm en daaruit voortvloeiende verlangens. Het steunt op morele en ethische overwegingen en kan, daarmee samenhangend, ook heel verschillend zijn.

Zo zouden wij bijvoorbeeld onze eisen van natuurbehoud zo belangrijk kunnen achten, dat naar onze mening alle andere belangen daaraan moeten worden aangepast. Dan ontwerpen wij prachtige, rijk geschaakte structuren, waarin de natuurlijke diversiteit een optimale kans krijgt. En vervolgens zeggen we tegen de economen dat die daarvoor een economie moeten ontwikkelen.

Het is natuurlijk niet te verwachten dat we met zo'n poging veel succes zullen hebben. Beter is het om ons wat bescheidener op te stellen. We kunnen een zekere economische noodzaak erkennen en ons daarna afvragen, hoe er in de gegeven omstandigheden het beste van te maken is. We begrijpen dat het model van over- en onderontwikkeling heel geschikt is, om hiervoor richtlijnen aan te geven. Daaruit valt immers af te leiden op welke manieren functies kunnen samengaan of hoe, juist door gescheiden voor te komen, deze functies aanleiding kunnen zijn voor het ontstaan van nieuwe biologische rijkdom? Het is hier niet de plaats om die hele methode uit de doeken te doen. Maar één voorbeeldje mag misschien duidelijk maken, wat er bedoeld wordt.

Velen bepleiten tegenwoordig een vergaande integratie van landbouw en natuurbehoud. Als we het natuurbehoud zo willen opvatten als hiervoor is gedaan – dus als streven naar diversiteit – en als we dat streven enige inhoud willen geven, dan lijkt dat geen juist streven; we kunnen dat de boeren niet aandoen. De gradiënten die het boerenland vroeger zo rijk maakten aan planten- en dierenleven bestonden bij de gratie van plaatselijke onderontwikkeling. De productie was op zulke plaatsen zo laag, dat geleidelijke overgangen konden bestaan naar andere, rijkere gronden.

Wat wij door deze maatregel aan de boeren gaan vragen dat is, hoe je het ook wendt of keert, een teruggang naar de productieverhoudingen van een halve eeuw terug. Delen van zijn land zal hij niet moeten bemesten, vaak zelfs moeten uitputten door er wel aan te onttrekken, er niets voor terug te brengen. Dat kun je van een boer in deze tijd niet eisen.

Daar komt nog bij dat in een wereld die bereid is om met minder energie genoeg te nemen, een grotere autonomie van onze voedselvoorziening zal moeten bestaan. De Nederlandse boeren kunnen het zich dan niet eens permitteren om suboptimaal te produceren. Want dat zou zo'n meer autonome economie gewoon onmogelijk maken. Of bedoelen de

bepalers van integratie, dat de natuurbehouders gas terug moeten nemen, met minder moeten nemen? Dan moeten zij wel beseffen, dat ze afstand doen van zeer veel diversiteit; zoveel, dat we ons moeten afvragen of het natuurbehoud zich bij de feiten heeft neergelegd en in wezen zichzelf heeft geliquideerd.

Maar een gezonde landbouw blijkt wel mogelijk te zijn, zonder dat ze haar omgeving bederft. Ook daarvoor zal heel wat gas terug moeten worden genomen; maar het past wel in de beelden die we ons van een nieuw landschap, expressie van een nieuwe economie, kunnen voorstellen. Is het niet veel realistischer om daarnaar te streven? Dan kunnen boer en natuurbehouder naast elkaar in vrede leven.

De inbreng van ecologische argumenten in een maatschappelijke discussie

Met de bespreking van dit voorbeeld zijn we terechtgekomen in een nieuwe categorie van argumenten. Ze zijn nu niet meer gericht op het barmhertigheid en de klokjesgentiaan als zodanig; maar ze zien barmhertigheid en klokjesgentiaan als bemiddelaars voor een maatschappelijk gebeuren, iets wat het totaal aangaat van ecologisch, economisch en sociaal handelen. Een strategie die hieruit voortvloeit – de **derde**, zouden we kunnen omschrijven als ‘de bestrijding van eenzijdig economisme’.

Deze strategie wil het enge natuurbehoud, het opkomen voor diversiteit, ontstijgen. Ze is echt bedoeld om de economen te bestrijden die ongevoelig zijn voor de argumenten van ecologen en die het oppeppen van de groei als de enige mogelijkheid willen zien om onze economie uit het slop te halen.

Om duidelijk te maken wat hier bedoeld is, is het goed om het voorbeeld van de boer en de natuurbeschermer nog even wat door te trekken. Het doel van de boer is productie. Het doel van de natuurbehouder is diversiteit. Volgens het principe van diversiteit en stabiliteit zijn deze beide doelstellingen onverenigbaar. Want gestabiliseerde, ‘gerijpte’ ecosystemen zijn per definitie voedselarm.

Maar de theorie van de onder- en overontwikkeling laat zien, dat het om een gradueel verschil gaat. De hoogste productie en de hoogste diversiteit vind je niet op dezelfde plaats. Daarom zal er ook altijd onenigheid tussen boeren en natuurbehouders blijven. Ze zullen beiden wel eens een veer moeten laten. Maar verdergaande intensivering zal voor beiden schadelijk zijn; eens wordt dan een stadium bereikt, waarin de productiviteit en de diversiteit beide worden aangetast. En als je de conflicten oplost door elkaar een kluit toe te werpen; een stukje meerwaarde uit ons bruto nationale product, dan maak je de toestand op den duur voor beiden beroerd.

Het betekent, dat natuurbehouders en boeren in concrete, dagelijkse situaties vaak tegenover elkaar kunnen staan, maar dat voor de lange ter-

mijn beider belangen samenvloeien. Zo'n visie werkt dus de solidarisering van belangengroepen in de hand. Dit geldt voor alle productieve krachten in de maatschappij, niet alleen voor de landbouw. De theorie van onder- en overontwikkeling blijkt in staat te zijn, om dit in cijfers en grafieken uit te drukken. We moeten niet nalaten dat te doen; zowel in een omvattende theorie, als in uitgewerkte vorm bij concrete conflicten. Bij het ministerie van Landbouw, bij Economische Zaken, bij de Commissie Wagner en bij alle beleidsmakers, waar het maar wenselijk is. En natuurlijk ook bij de politieke partijen, die uiteindelijk zullen moeten vertellen, hoe de zaken zullen verlopen. Het kan niet genoeg.

Dit laatste brengt ons dan vanzelf op mijn **vierde** strategie. Als wij democratie nastreven in de besluitvorming, dan moet de gemiddelde burger die zijn gezonde verstand weet te gebruiken, in staat zijn om te oordelen waarover het nu allemaal gaat. Nu gaat het er natuurlijk niet om dat deze gemiddelde staatsburger de hele ecologische theorievorming in zijn hoofd heeft, als hij naar het stemhokje gaat. Maar we kunnen er waarschijnlijk van uitgaan, dat de essentiële grondregels voor een evenwichtiger omgang met de natuur de mensen meer vertrouwd zijn, dan in de dagelijkse praktijk blijkt. De relatie tussen 'gelijk blijven' en 'veranderen', tussen 'te veel' en 'te weinig' en ook die tussen wat mensen willen en waar ze zich aan te houden hebben, die zijn hen best bekend. Maar het omgaan daarmee wordt hun onmogelijk gemaakt door de werkelijkheid van alle dag. En daartoe worden ze om de oren geslagen met argumenten, die hun laten zien, hoe fout ze denken – als ze het niet met onze groei-economen eens zijn.

De theorie van over- en onderontwikkeling kan voor hen een steuntje in de rug zijn om wat meer op eigen ideeën te vertrouwen. Bijvoorbeeld door te ervaren hoe mondiale problematiek en milieuproblematiek twee kanten van hetzelfde probleem zijn, als onderontwikkeling en overontwikkeling op wereldschaal. Of door te zien hoe de oplossingen van de korte termijn je in de nesten brengen, als je op de lange termijn gaat kijken. Bijvoorbeeld de zuiveringsinstallaties, die stromen afval, vaak voorkomend uit de producten van derde-wereldlanden, legitimeren in een enorme energieverpilling. Ook leert men hiermee de rol begrijpen van energie, die alle facetten van ons leven beheerst – ten goede, maar steeds meer ook ten kwade. De gedachte van onder- en overontwikkeling kan in staat geacht worden om tastbaar te maken, wat iedereen als het intrappen van een open deur ervaart, maar waar men zo vaak zo weinig mee doet: het feit dat alles met alles samenhangt.

Kortom – het gaat hier om een maatschappelijk gerichte milieu-educatie. Het gebruik van de ecologische theorie van over- en onderontwikkeling moet het mogelijk maken dat abstract en vaag gevoelde dingen concreet worden en ons mogelijkheid van handelen geven. Eigenlijk vormt deze

strategie de belangrijkste strategie die wij als ecologen, betrokken bij het wel en wee van de natuur, de wereld hebben aan te bieden.

Er zijn best wel grote verschillen tussen de mensen van vorige eeuwen en die van nu, als we hun relatie met de natuur beschouwen. We zouden dat ook wel als een vorm van 'vervreemding' kunnen beschouwen. Maar die vervreemding moeten we niet zoeken in het feit dat de natuur vroeger een vriend was en nu een vijand. Zo is het niet. Ze ligt vooral in de omstandigheid, dat onze huidige maatschappelijke structuren ons constant de idee opdringen van een natuur als een in partjes verdeeld, beheersbaar ding. Ons daarvan te genezen, dat zouden we de hoofdzaak van de ecologische theorie kunnen noemen.

Eigenlijk weten we alles allang

'Ecologisch inpasbaar leven is heel moeilijk en er komt heel wat geleerdheid bij kijken'. Dat lijkt de boodschap van dit verhaal te zijn. Anderen zeggen dat het helemaal niet nodig is om een holistische ecologische theorie te formuleren, als je je op toekomststrategieën wilt werpen. Wat er moet; wat er ecologisch inpasbaar is, dat overzie je met je boerenverstand; dat schijnt men ons te willen zeggen. Een klein beetje is daar wel van waar. Het gaat in wezen om dingen, die we met een zekere dosis gewone intelligentie aan moeten kunnen.

Maar, zo vragen we ons dan af, waarom lukt dat dan niet? Hoe komt het dan, dat wij mensen niet meekrijgen? Hoe komt het, dat we constant in posities gedwongen worden, waarin we met de rug tegen de muur staan? En hoe komt het dat we, als we eens een succesje behalen, ons constant moeten afvragen: was dát nu hetgeen wat we ons hadden voorgesteld? Moeten we hier nu gelukkig mee zijn?

Dat komt, omdat die holistische visie geen gemeengoed is. Dat wat wij vanzelfsprekend vinden, dat wordt door anderen niet zo gezien. "Wat een waanidee hebben die mensen toch", denken we dan. Ja, dat is waar. En om daar wat aan te doen, hebben we argumenten nodig. Dan moeten intelligentie en levenservaring worden ondersteund door een consistente theorie van de natuur.

Hoe rijk de natuur er in de 21^e eeuw uit zal zien weet niemand. Zelfs de stuurgroep van de Brede Maatschappelijke Discussie zal het niet kunnen zeggen. Maar we weten wel, dat er in het verleden fouten zijn gemaakt. De ecologische theorie kan een goed middel zijn om die fouten op te sporen en er lering uit te trekken. Zo kan ecologie werkelijk progressief zijn. Niet door te vertellen hoe het móét, maar wel door duidelijk te maken wat we bedoelen als we het over 'natuur' hebben. En om ons daarna heel nadrukkelijk af te vragen of we met die natuur wel voldoende rekening houden; de natuur te bezien als een randvoorwaarde – randvoorwaarde voor het landschap, voor de economie, voor menselijk geluk en zelfs tot op zekere hoogte voor overleven, voor alles in één.

Het barmsijsje en de klokjesgentiaan als volwaardige gesprekspartners in een Brede Maatschappelijke Discussie. Zo hoort het ook; want één ding zullen economen, politici en alle andere beleidsmakers goed moeten beseffen: de natuur, daar kunnen we nooit omheen. En natuurbehouders en landschapsecologen kunnen aan het besef van die stelling een boel bijdragen.